

ОСОБЛИВІСТЬ МОВИ НЕНАВИСТІ ЯК ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті висвітлюються сутнісні характеристики мови ненависті, особливості тлумачення поняття та роль мови ненависті у сучасному політичному дискурсі. Проаналізовано трансформації комунікативного середовища України, що проявляються у формуванні нових смислових конструкцій. Розкрито роль мови ворожнечі в інформаційному просторі – середовищі для формування нових смислів, слів, поведінки.

Ключові слова: мова ненависті; консцієнтальні війни; расова ненависть; дискримінація; насильство; інформаційний простір.

Проблема застосування «мови ненависті» в українському політичному дискурсі набуває все більшої актуальності як в Україні так і всьому світі, стимулюючи тим самим появу нових форм прояву сучасних воєн. Не дивлячись на досить часте використання терміна «мова ненависті», на сьогодні не має усталеного визначення цього поняття. Хоча значна кількість країн ухвалили закони про заборону висловлювань, які можна вважати «мовою ненависті», але визначення цього поняття трактується по різному.

Велику увагу питанню «мови ненависті» приділяли в своїх роботах А. Вебер В. Клемперер, Д. Янагізава-Дротта, О. Карп'як, О. Горбачова, О. Гладилін, С. Жаботинський та інші.

Дослідники різних галузей знань, у своєму тлумаченні цього поняття, розкривають різноманітні його аспекти та особливості. Так, наприклад, Дж. Джакобс та К. Поттер визначають «мову ненависті» у широкому розумінні як будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. У такому випадку самовираження відбувається за рахунок порівняння та ієрархічного зіставлення різноманітних груп людей з оцінкою особистих якостей конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи [8, с. 179]. О. Коробкова визначає «мову ненависті» як мовне вираження інтолерантності, або лінгвістично виражену нетолерантність [8, с. 180].

Низка вчених підкреслює вплив «мови ненависті» на психічний та соціальний стан особистості. Так, дослідники російського інформаційно-аналітичного центру «СОВА» під керівництвом О. Верховського та проекту «Без Кордонів» громадської організації Центр «Соціальна Дія» під керівництвом І. Федорюка виділяють 17 видів «мови ненависті», які умовно поділяють за ступенем жорсткості (суспільної небезпеки) на узагальнені *категорії*: жорсткі, середні, м'які. До категорії «жорстких» відносять: відкриті або

завуальовані заклики до насильства і дискримінації. Середньою «мовою ненависті» називають виправдання історичних випадків насильства і дискримінації, твердження про кримінальність тієї чи іншої етнічної або релігійної групи та ін. До м'якої «мови ненависті» відносять такі види, як: створення негативного образу, твердження про моральні недоліки етнічної чи релігійної групи, згадка етнічної чи релігійної групи або її представників у принизливому або образливому контексті та ін. [8, с. 180].

У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи № 97(20) «мова ненависті» визначається наступним чином: «Під терміном «мова ненависті» слід розуміти всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм, та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, у тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин та ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [9]. У цьому сенсі поняття «мова ненависті» поширюється на всі висловлювання, які спрямовані проти якоїсь особи або якоїсь визначеної групи осіб.

Таким чином, «мова ненависті» – термін, який відноситься до цілого ряду негативних висловів, починаючи від підбурювання і закінчуючи ненавистю, зловживанням, дискредитацією, образливими словами та епітетами, і, можливо також, надзвичайними прикладами усупердження.

ОБСЕ дає наступне визначення цьому терміну як «різноманітні види висловлювань, засновані на ворожнечі, що демонструють чи розпалюють ворожнечу по відношенню до групи осіб (чи окремої особи з причини її приналежності до групи)» [6].

Взагалі, поняття «мова ненависті» охоплює велику кількість ситуацій, передусім це розпалювання расо-

вої ненависті або, іншими словами, ненависті, направленої проти осіб чи груп осіб з мотивів їхньої расової незалежності; це розпалювання ненависті з релігійних міркувань; до нього може бути прирівняне розпалювання ворожнечі на підставі відмінностей між віруючими та невіруючими; відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про «мову ненависті», це розпалювання інших видів ненависті, викликаних нетерпимістю, які виявляються у формі агресивного націоналізму та етноцентризму [1, с. 8–9].

Об'єктом ненависті, агресії та дискримінації переважно виступає особа чи група осіб, яких можна віднести до категорії «інший»: раси, етнічної приналежності, релігії, партії тощо. Дуже часто такі висловлювання мають латентний характер, єдине визначення яке чітко простежується – це зв'язки – протиставлення «я та інший» або «ми та інші» [2, с. 92].

«Мова ненависті» ніколи не відображає реальну ситуацію, тому вона не може бути мовою об'єктивного викладу подій та фактів, а її використання свідчить про наявні прояви інформаційної агресії. Основною властивістю мови ненависті є те, що вона провокує негативні відчуття щодо групи чи окремої особи. Вона ґрунтується на дуже важливих чинниках, таких як: соціальні стереотипи, упередження та дискримінація. Консцієнтальні війни – це ті, в яких основним знаряддям є мова. Саме вона допомагає примітивізувати комунікативне середовище, чому сприяє поширення через ЗМІ потрібної інформації.

З розвитком суспільства та технологій, яким воно користується, «мова ненависті» від усного мовлення, телебачення, та радіо, перейшла на новий рівень – Інтернет. З появою Інтернету з'явилося безліч можливостей для спілкування людей та передачі будь-якої інформації. Кожен, хто має доступ до Інтернету, є і видавцем, і автором. Дехто, звичайно, може завадити сказати нам те, що ми хочемо. Однак обмежень того, що ми можемо говорити, в Інтернеті набагато менше, ніж поза ним: ми можемо висловлювати в Інтернеті ті речі, що ми не наважилися б сказати публічно у реальному світі.

Моніторити обсяг мови ненависті в Інтернеті вкрай складно. Насправді, саме це робить поширення ненависті легким, а контроль зі сторони уряду чи інших інституцій – складним. Декілька організацій намагалися відстежувати масштаби проблеми. Всі вони дійшли висновку, що ненависть у мережі збільшується кількості сайтів, які пропагують ненависть [4, с. 8–9].

Так, у 2011 році щорічне видання Центру Симона Візенталя «Цифровий звіт терору та ненависті» відзначає 12 % збільшення кількості сайтів соціальних мереж, форумів, блогів, твітів тощо, присвячених субкультури ненависті до 14 000 (порівняно з 11 500 попереднього року).

Система Інтернет-безпеки Websense стверджує, що існує 15 000 сайтів, тематикою яких є ненависть і ворожість, та повідомляє, що кількість таких сайтів протягом 2009 року збільшилася втричі. У Європі 6 % Інтернет-користувачів віком 9–16 років визнали, що над ними знущалися в Інтернеті, і 3 % зізналися, що знущалися над іншими. 16 % молодих користувачів

Інтернету в Канаді стверджують, що вони публікували коментарі в Інтернеті, які містили ненависть щодо особи або групи осіб. 78 % респондентів Інтернет-опитування визнали, що регулярно стикаються з ненавистю у мережі. Трьома найбільш вразливими групами є ЛГБТ (70 %), мусульмани (60 %) і жінки [4, с. 9].

Діяльність з протидії «мові ненависті», зокрема в Інтернеті, активно впроваджує Рада Європи. У березні 2013 році стартувала Міжнародна кампанія «No hate speech movement» (Рух проти мови ворожнечі), до якої долучилися понад 40 країн з метою протидіяти проявам расизму і дискримінації (зокрема, розпалюванню ненависті) у мережі Інтернет шляхом надання молоді знань і навичок, необхідних для виявлення та протидії порушенням прав людини.

Основними завданнями проведення кампанії є зниження рівня прийняття мови ворожнечі в Інтернеті і ризику, які вона несе, зокрема для молоді, сприяння медіа та Інтернет-грамотності; мобілізація мережі молодіжних Інтернет-активістів із захисту прав людини та ін [5].

Україна долучилась до цієї кампанії у 2014 році. Організації-члени Національного комітету кампанії діють у двох напрямках: онлайн активність (активність, що відбувається в Інтернеті) та оффлайн просвітницька робота (робота, що проводиться у реальному житті, а не в Інтернеті). Для того, щоб долучитися до Кампанії можна зареєструватися на Інтернет-платформі (<http://nohatespeechmovement.org/>) та приєднатися до Європейських днів дій, які фокусуються на різних аспектах мови ворожнечі й закликають до проведення заходів на підтримку конкретних цільових груп, а також брати участь у тренінгових освітніх курсах для педагогів та молодіжних працівників, тощо. У рамках Кампанії видано практичний посібник «Керівництво для боротьби з мовою ненависті в Інтернеті за допомогою освіти в галузі прав людини», який може бути використано педагогами в роботі з дітьми та молоддю [5].

Мова ненависті поширюється як засобами масової інформації, так і значною кількістю членів суспільства, серед яких вагому частку займають діти та молодь. Люди у своїй професійній діяльності, у повсякденному спілкуванні чи на сторінках Інтернету умисно або несвідомо транслюють ксенофобські, сексистські, націоналістичні, релігійні, гендерні або інші упередження, що існують по відношенню до певних груп людей у даному суспільстві. Молодь, перебуваючи в активному пошуку нових ідей, ідеалів, шукаючи способи самореалізації та самоідентифікації, може переймати ці упередження та поширювати їх, сприяючи укоріненню, прямому чи опосередкованому провокуванню агресії.

Протидія мові ворожнечі в соціально-педагогічній діяльності може бути спрямована на обговорення проблеми мови ненависті, освіти у сфері прав людини та формування толерантності у дітей, молоді та педагогів [8, с. 181–182].

Інформаційний простір України стає прикладом «мови ненависті» з огляду на сучасну ситуацію в країні. Російсько-українська інформаційна війна є

прикладом когнітивної війни, де боротьба ведеться за програмування мисленням, як своєї сторони так і протилежної в потрібному напрямку. Краще та більш яскраво велика частка людей запам'ятовують негативні події та асоціації, та у випадку будь-якої небезпеки перебільшують події. Мова перетворюється на засіб агресивного захисту, а її норми формують пасивну свідомість, нездатну на будь-які критичні судження. Саме мова ненависті призводить до насильства, тобто подальших дій.

Відповідно, інформаційний простір нагадує поле боротьби між «своїми» та «чужими». Різноманітні метафори на позначення ворога – необхідний компонент будь-якого збройного конфлікту. Серед прикладів можна виділити наступні: аквафреш, бандерлоги, беркулята, боняри, ванговать, вангую, вата, ватники, вишеватники, гейропа, гиркнулся, дачинг, диванне войска, диванная сотня, домбанатя, домбасс, ермолки, заперещенка, каламойша, колорады, кровополитика, крымнаш, крымнашки, ленинопад, луганда, лугандон, няш-маш, руина, майданугые, майданята, моторолы, нанороссия, намкрыш, новопендосия, отдонбасить, псакнуть, псакинг, правосеки, пидораша, реконструкторы, решеткин, свидомит, укробойцы, укроп, укропия, уккры, хунта, фашизм тощо [2, с. 94].

Ще 21 лютого 2012 року у ВРУ був зареєстрований проект постанови «Про заборону мови ворожнечі і виразів, що принижують людську гідність» № 1152, але для його прийняття не вистачило декілька голосів. Проектом постанови пропонувалося дати визначення і заборонити використання мови ворожнечі та виразів, що принижують людську гідність («жид», «хохол», «москаль» та ін.) в органах державної влади, установах та організаціях, на підприємствах, в установах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики. При цьому давалося доручення Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону для введення механізму протидії використанню мови ворожнечі та виразів, що принижують людську гідність. Планувалося також підготувати відповідні методичні рекомендації, ознайомити з ними повноважних осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів судової влади і встановити парламентський контроль за дотриманням механізму.

Поширеними прикладами мови ворожнечі і виразів, що принижують людську гідність в українському суспільстві, є застосування поки застарілих, або, взагалі спочатку негативних за значенням слів для позначення осіб, що належать до певної етнічної групи громадян України: «жид» – щодо громадян єврейської національності, «москаль» – росіян, «хохол» – українців і так далі. При цьому іноді робляться псевдонаукові антидемократичні спроби виправдання вживання таких слів у політичній і громадській дискусії на тій підставі, що вони широко використовувалися кілька століть назад, зустрічаються в літературних творах минулого і словниках.

Одним із найпоширеніших проявів мови ворожнечі в українському інформаційному просторі став мем – колективне несвідоме в момент набуття словесної чи іншої знакової форми. В основі будь-якого успішного мема лежить висвітлення ділянки «суспільного

несвідомого» – теми, що з певної причини придушувалася. Він стає ефективним способом одночасно пробити захисний бар'єр у свідомості великої кількості людей. Цього не може зробити інформація, викладена прямо, по суті справи.

Справжній зміст мема закамфльований, щоб відвернути на певний час критичне консервативне і раціональне мислення і проникнути у підсвідомість людини за допомогою непрямих, опосередкованих асоціацій. Докази успішності мема – емоційна реакція і пов'язана з нею здатність поширюватися, тиражуватися у свідомості інших людей, змінюючи їх світогляд [2, с. 94].

З погляду психології, меми є своєрідними культурними позначками та відображають поляризацію між групами: принижуючи суперника, ми підвищуємося над ним, він зменшується в розмірі, стає слабким, а ми відчуваємо владу і силу. Окрім того, меми дають змогу висміювати суперника і жартувати з травматичної ситуації, пом'якшуючи її болючий вплив і допомагаючи впоратися з внутрішнім напруженням. Крім того, образливі інтернет-меми виконують певну символічну функцію і діють на колективну підсвідомість, тобто безпосередньо впливають на наші вчинки[3].

Медіа- простір України нині не залучає активно мову ненависті до свого арсеналу комунікативних засобів. Це можна прослідкувати за результатами моніторингу Центру контент-аналізу щодо мови ворожнечі в українських ЗМІ за серпень 2016 року. В межах дослідження проаналізовано майже 950 тис повідомлень з медіа простору, а також 1500 блогерів у мережі Facebook, попередньо визначивши групу з 50 слів, які належать до hate speech. Виявилось, що частка таких повідомлень становить 1,7 %. Серед найчастіше вживаних слів – «ватник» (22 %), «москаль» (18 %), «рашист, рашизм» (16 %), «Мордор» (13 %), «Лугандон» (9 %), «колорад» (7 %), «Раша, рашка» (7 %), «кацап» (5 %), «московит»(3 %) [7].

Також Центр контент-аналізу визначив, які ЗМІ найчастіше вдаються до мови ворожнечі. Лідером серед них виявилось видання Korrespondent.net (30 % усіх повідомлень з мовою ворожнечі). Також поширеною мовою ворожнечі є на ресурсах 24tv.ua, Tsn.ua, «Цензор.нет», «Голос України», «Укрінформ», «Ліга-БізнесІнформ», Gazeta.ua та Segodnya.ua.

Більшість висловів hate speech спрямовані на Росію, а не на мешканців Донбасу. Переважно мова ненависті звучить у цитатах, рідше – у авторській думці журналіста, але у двох медіа переважає у авторських текстах (Korrespondent.net, «Ліга»), оскільки вони мають потужні блог-платформи [7].

Мова ненависті у різних своїх проявах спрямована також і на кримських татар та на ромів. Аналіз багаточисленних ЗМІ, таких як, наприклад, «Кримська правда», «Кримінформ» та інші демонструє, що більш вживаними словами є «укропи», «бандеровци», «хунта» тощо. Благодійний фонд «Розвиток» провів моніторинг закарпатських Інтернет-ресурсів, що висвітлюють життя і проблеми ужгородських ромів. На жаль, висновок зроблений вельми сумний – наше суспільство хворе на ксенофобію, більшість людей говорять про ромів мовою ненависті. Автор до-

слідження Наталя Козир наголошує, що заклики до агресивних дій проти ромів, образи і зневага містяться у більшості коментарів під матеріалами на ромську тематику в Інтернеті [8, с. 182].

Таким чином, мова ненависті – далеко не нове явище в українському політичному дискурсі. Прояви мови ненависті можна прослідкувати у різних ЗМІ. Серед основних причин використання такої мови журналістами є певна емоційна залученість журналістів у той чи інший конфлікт, некомпетентність, також причиною є вплив власника того чи іншого політичного видання, відсутність досвіду висвітлення подій.

Мова ненависті досить поширене поняття, в якого є багато трактувань та значень. В даній роботі висвітлено різні підходи до трактування «мови ненависті», вплив мови ненависті на сучасне суспільство. Велику увагу приділено проблемі розповсюдження «мови ненависті» в ЗМІ та в Інтернеті. Висвітлено також діяльність стосовно протидії «мові ненависті», зокрема в Інтернеті, які активно впроваджує Рада Європи. Особливу роль було звернено на прояви мови ненависті у словесній та знаковій формі, про нові форми війн які супроводжуються активним застосування мови ненависті.

Список використаних джерел

1. Вебер А. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті» В-26 / [пер. з англ. Східно-Європейського Інституту Розвитку; за заг. Ред. Павліченка О. М.] – К. : Тютюкін, 2010. – 96 с.
2. Ісакова Т.О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору /Тамара Ісакова // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 4. – С. 90–97.
3. Карп'як О. Вата з укромом: мова політичних мемів. [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://discourse.in.ua/library/vata-z-ukropom-mova-politychnyh-memiv/>
4. Кін Е. Посібник з протидії мови ненависті : / Енні Кін, Мара Геориску / – К. 2016. – 211 с.
5. Міжнародна кампанія «No hate speech movement» [Електронний ресурс]. // – Режим доступу : <http://nhsm.info/>.
6. Преступления на почве ненависти: предотвращение и реагирование. Методическое Руководство для НПОв регионе ОБСЕ. [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/odihr/39822/>.
7. Уникання мови ворожнечі наблизить мир. [Електронний доступ]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/.
8. Черних О. Мова ворожнечі, мова ненависті / О. Черних // Енциклопедія прав людини : соціально – педагогічний аспект : [колективна монографія] – кол. : авт. за заг. Ред. проф. Н. А. Сейко; від ред Н. П. Павлик – Житомир : Видавництво «Волинь», – 2014 – 220 с.
9. Recommendation NO. R (97) 20 of the committee of ministers to member stateson. URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1658005&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> «HATE SPEECH».

Н. М. Колесниченко,
старший преподаватель кафедры,

М. А. Ткачова,
студент, Черноморский национальный университет им. П. Могилы, г. Николаев, Украина

ОСОБЕННОСТЬ ЯЗЫКА НЕНАВИСТИ КАК ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье рассматриваются сущностные характеристики языка ненависти, особенности толкования понятия и роль языка ненависти в современном политическом дискурсе. Проанализированы трансформации коммуникативной среды Украины, которые проявляются в формировании новых смысловых конструкций. Раскрыта роль языка вражды в информационном пространстве – среде для формирования новых смыслов, слов, поведения.

Ключевые слова: язык ненависти; концентричные войны; расовая ненависть; дискриминация; насилие; информационное пространство.

N. Kolesnichenko,
senior lecturer,
M. Tkachova,

student, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

FEATURE HATE SPEECH AS A PROBLEM OF POLITICAL SPACE

In this article the varieties of interpretation of the concept of «hate speech», describes the main characteristics of this concept. The role of «hate speech» in the information space. Identified various manifestations of hate speech in the modern world. The purpose of this floor is to determine the characteristics of hate speech as a problem of political discourse. While writing the work, following methods were used: comparative, definition of views on the definition of the term «hate speech»; the system, in the study of the language of hatred as a whole many elements in the totality of political relations and relationships. comprehensive coverage of the problem from different angles, different scientists; analysis and synthesis; induction and deduction and others. The use of «hate speech» in Ukrainian political discourse is becoming increasingly important both in Ukraine and around the world, thereby stimulating the emergence of new forms of modern warfare. Despite the fairly frequent use of the term «hate speech», today has no established definition of this concept. In this work several different approaches to the interpretation of «hate speech», the impact of hate speech on the modern society, the dissemination of «hate speech» in the media and on the Internet.

Also reflected in the activities on combating «hate speech», particularly in the Internet that are actively implementing the Council of Europe. A special role was given to the manifestations of hate speech in verbal and iconic form, the new form of wars which are accompanied by the active use of hate speech. This theme can be applied at various conferences and student readings, set forth in such disciplines as political science, history, political science, political psychology, political research equipment and many other.

Key words: hate speech; concern war; racial hatred; discrimination; violence; information space.

Рецензенти: *Семенченко Ф. Г.*, д-р політ. наук, професор,
Херсонський національний технічний університет, м. Херсон;
Громадська Н. А., канд. політ. наук, доцент,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв.

© Колесніченко Н. М., Ткачова М. О., 2017

Дата надходження статті до редколегії 04.03.17